

Juryrapport Philippe Noble

Eind 1978 verscheen in *Le Monde* een artikel dat heel Nederland in rep en roer bracht: de zeer gewaardeerde essayist Rudy Kousbroek, kort tevoren bekroond met de belangrijkste Nederlandse literaire prijs, had de brutaliteit gehad kritiek op zijn 'pays d'origine' uit te oefenen. Eén citaat: 'Les romans hollandais, pris dans la masse, sont incroyablement mal écrits et composés; les livres hollandais sont peu traduits... etc.'. Er kwamen zoveel boze reacties op dit stuk dat de redactie van het weekblad *Vrij Nederland* er een schriftelijk symposium aan wijdde waarmee een kleurenbijlage bijna geheel werd gevuld, en ook daarop gaf Rudy Kousbroek – die de 'langue de bois' (de houterige taal) van zijn landgenoten zo weinig waardeerde – weer een antwoord onder de veelzeggende titel 'Het Nederlands tekort'. De strekking daarvan was: 'Pas wanneer iets in een buitenlandse krant zoals *Le Monde* heeft gestaan, wordt voor de Nederlanders alles echt.'

Het lijkt alsof Kousbroek gelijk heeft gehad, want ook in 1980 nam de Nederlandse pers pas notitie van de vertaling van *Het land van herkomst* ná de buitenlandse. In augustus van dat jaar verscheen – ook weer in *Le Monde* – 'La découverte d'Eddy du Perron' en pas één, twee maanden later werd er in de Nederlandse kranten gewag van deze 'ontdekking' gemaakt, ondanks het feit dat *Le Pays d'origine* in de vertaling van Philippe Noble reeds lang tevoren in de Nederlandse boekhandels aanwezig was.

Maar toch... De stelling van Kousbroek gaat niet altijd op, hoezeer de schijn hem ook in dit geval weer gelijk geeft, want meer dan een maand voordat *Le Monde* ontdekte dat er in Nederland een schrijver heeft bestaan die allerm minst 'une langue de bois' hanteerde, merkte een rapporteur voor de Nijhoffjury reeds op:

Na kennismaking met deze ene vertaling van Philippe Noble ben ik van mening dat alleen reeds voor dit ene werk een Nijhoff Prijs volledig verantwoord zou zijn, en wel om de volgende redenen:

De vertaler heeft niet alleen dit werk van Du Perron voor Franslezenden toegankelijk gemaakt, maar hij heeft het tevens in internationaal perspectief geplaatst. In zijn 'Avant-propos' laat hij relaties zien tussen de dertiger jaren in Frankrijk (Malraux) en Nederland (Du Perron), maar ook alles wat daaraan voorafging en eromheen bestond komt aan de orde, zowel in letterkundig als in cultuurhistorisch opzicht.

Philippe Noble toont duidelijk aan dat Du Perrons *Land van herkomst* tot de wereldliteratuur behoort: 'Il nous promène sans cesse de 1900 à 1930, de Java à Paris, en une confrontation d'ou passé et présent, Orient et Occident tirent leur véritable sens'. Behalve dit 'Avant-propos' bevat het boek een 'Avertissement' waarin de vertaler een verantwoording geeft van een enigszins afwijkende orthografie van originele Maleise en Soedanese woorden, teneinde de Franse uitspraak ervan dichter bij het origineel te brengen, woorden waarvan hij bovendien in een 'Glossaire' achterin het boek de betekenis verschaft.

Daarnaast vinden we ook onderaan de pagina's voortdurend 'Notes du traducteur' die bepaalde moeilijkheden verhelderen. Omdat de Fransen niet geacht worden van de geografische situatie op de hoogte te zijn, heeft hij zelfs kaartjes van Java en Batavia met omgeving laten reproduceren, met alle plaatsen die ter sprake komen. Bovendien treffen we ook nog een selectie uit de nooit eerder gepubliceerde noten van 1935 aan, speciaal door Du Perron aangebracht voor Jan Greshoff, even later gevolgd door een overzichtelijk schemaatje betreffende het koloniale bewind in het Nederlands-Indië van die tijd, met zowel de namen van Europese als van inlandse functionarissen. Kortom, deze uitgave is niet alleen literair, maar ook wetenschappelijk volkomen verantwoord, wat ook blijkt uit het aantal deskundigen dat in de 'Remerciements' aan het eind van het boek wordt genoemd. Als we voor bekroning met de Nijhoff Prijs uitgaan van de volgende principes:

de vertaling moet een bepaalde moeilijkheidsgraad bezitten;
de vertaler moet een duidelijke verdienste hebben voor de ontdekking en de verspreiding van Nederlandse literatuur in het buitenland;

dan zullen we moeilijk kunnen ontkennen dat met deze vertaling een prestatie geleverd is die aan beide voorwaarden voldoet.

Tot zover dit eerste lezersrapport, waarvan de strekking overeenkwam met het artikel 'Du Perron in het buitenland' van H. van Galen Last in de *NRC*, waarin een tiental reacties uit Frankrijk, Zwitserland en België onder de loep wordt genomen, met als eindconclusie:

Het land van herkomst heeft, vermoed ik, veel ijs gebroken: ander Nederlands literair werk zal voortaan in Frankrijk gemakkelijker au sérieux worden genomen.

Het zal u wellicht opgevallen zijn dat er nog steeds niet is gesproken over de kwaliteit van de vertaling zelf. Als Philippe Noble 'veel ijs heeft gebroken', komt dat in de allereerste plaats doordat hij *Het land van herkomst* zodanig heeft vertaald dat dit *meesterwerk* van Du Perron tot *chef-d'oeuvre* werd. Om tot een zo gedegen mogelijke beoordeling daarvan te komen, heeft de jury, zoals dat altijd gebeurt bij de beoordelingen van vertalingen van Nederlands werk in een andere taal, ook nog een aanvullend rapport gevraagd van een ter zake kundige 'native speaker' (zoals wij dat zo mooi Nederlands aanduiden), een 'native speaker' die ook het Nederlands uitstekend beheerst, en die in de 'Remarques générales' opmerkt:

Une lecture globale donne l'impression que le texte français est à la fois très fidèle à l'original et respectueux des structures de la langue française. En outre Philippe Noble se sert d'un vocabulaire très riche et varié.

De Franse beoordelaar geeft hier dus allereerst een algemene indruk: een zeer getrouwe vertaling die met de typische eigenaardigheden van de Franse taal rekening houdt en waarbij gebruik gemaakt is van een zeer rijke, gevarieerde woordenschat.

Vervolgens worden enkele hoofdstukken aan een ‘examen détaillé’ onderworpen en de conclusie van dat onderzoek is dat de vertaler hoogstens verweten zou kunnen worden – maar is dat een verwijt? – dat hij een enkele keer iets meer ‘littéraire’ heeft gewerkt dan de oorspronkelijke auteur. In de Franse traditie past het juist uitstekend dat de schrijftaal een meer ‘littéraire karakter’ bezit.

Eén korte passage als voorbeeld. In hfdst. 22 ‘De maatschappij’ beschrijft Du Perron zijn eerste, afstandelijke, liefde aldus: ‘Het was een Europees meisje (...). Zij deed niets dan voorbijgaan, letterlijk: zij kwam zó van de boot uit Holland over Bandoeng om in Oost-Java een onderwijzeressenpost in te nemen en zij was twee jaar ouder dan ik. Dat zij mij had opgemerkt durfde ik nauwelijks geloven, maar ik schreef haar dat ik van haar hield en haar antwoord bewees mij dat het onwaarschijnlijke toch juist kon zijn: het werd tussen ons een hartstochtelijke omgang in brieven alleen zodat ik mij voelde in mijn grootste kracht’.

Noble vertaalt: ‘Elle ne fit que passer, littéralement: débarquant du bateau de Hollande, elle passait par Bandung pour rejoindre son poste d’institutrice dans l’est de Java; elle avait deux ans de plus que moi. J’osais à peine croire qu’elle m’eût remarqué, mais je lui écrivis que je l’aimais et sa réponse me prouva que le vrai pouvait parfois n’être pas vraisemblable; il s’établit entre nous un commerce passionné, mais strictement épistolaire, si bien que je me sentais en possession de tous mes moyens.’

De letterlijke betekenis van ‘voorbijgaan’ wordt in de vertaling uitgedrukt door ‘passer’ te herhalen, maar met de toevoeging ‘par Bandung’. Heel correct en heel behendig, terwijl juist de herhaling van het werkwoord het terloopse en toevallige van de ontmoeting trefzeker onderstreept. Natuurlijk laat Noble zich even verder de gelegenheid tot de woordspeling *vrai – vraisemblable* niet ontgaan, hoewel het origineel daartoe niet verplichtte, en de ironie van de ‘hartstochtelijke liefde in brieven alleen’ is fraai geserreerd weergegeven met ‘un commerce passionné, mais strictement épistolaire’.

Slechts een enkele maal heeft het ‘littéraire Frans’ van Philippe Noble hem tijdens het vertalen parten gespeeld. Wellicht heeft hij aan ‘Maître Corbeau sur un arbre perché’ van La Fontaine gedacht, toen hij ‘de roep van een uil, telkens een kort *hoog stootje*’ vertaalde met ‘l’appel d’une chouette, toujours le même coup bref et *haut perché*’. Dat ‘hoge stootje’ wekt ten onrechte de associatie met ‘hooggezetten’. Eerlijk gezegd blijft er weinig van dergelijke detailkritiek over wanneer we de conclusie van de Franse rapporteur vermelden:

Toute traduction comporte des erreurs, mais la question qui se pose est de savoir si ces erreurs sont graves, si elles nuisent à la compréhension du texte et portent atteinte au style de l’original.

En ce qui concerne la traduction de Philippe Noble on peut dire que ce n'est pas le cas (...); la qualité de la traduction témoigne d'une fidélité remarquable.

'Een opvallende getrouwheid aan het origineel...'; vergeleken bij de lof die naar voren komt uit de bespreking van Jacques Damade in het Parijse dagblad *Libération* klinkt misschien nog te pover, want deze Franse criticus zegt onverbloemd: 'Een groots boek, waarvan het onbegrijpelijk is waarom de vertaling (een staaltje edelsmeedkunst van Philippe Noble) in Frankrijk zo lang op zich heeft laten wachten'.

We zeiden het zo-even reeds: Philippe Noble was ons als vertaler volkomen onbekend.

De Nederlandse pers heeft inmiddels verschillende interviews met hem gepubliceerd en daardoor weten we, dat deze ongeveer dertigjarige vertaler bijna 20% van zijn leven aan dit werk heeft gewijd.

Het is evenwel niet in de hoeveelheid tijd, in het vertaalwerk gestoken, maar in de opvallende kwaliteit van het bewonderenswaardige resultaat ervan, dat de jury Philippe Noble unaniem voor de Martinus Nijhoff Prijs heeft voorgedragen.

De Jury.

's-Gravenhage, 30 januari 1981

Prof. Dr. D. M. Schenkeveld, vice-voorzitter Prins Bernhard Fonds